

Ванушка Димитрова

ГРАД СИЛИСТРА КАТО СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕН ОБЕКТ

Градът е твърде сложен и многопластов обект, който трудно се поддава на достатъчно точно, коректно и пълно дефиниране и изследване. Сложността се определя от разнообразните и взаимосвързани параметри, съдържащи комплексни стойности. Той притежава едновременно дадени демографски, културни, етнически, социални, лингвистични и семиотични характеристики. За целите на работата е необходимо да бъдат наблюдавани само някои от тях.

I. Социални параметри на града

Градът може да се разглежда като система с функционален характер, защото в него съществуват стабилни обществени (културни, икономически, политически, етнически и институционални) отношения.

От социолингвистична гледна точка под социално трябва да се разбира само онова, което поражда лингвистичното явление в рамките на града, т. е. онова, което има характер и на екстралингвистичен езиковомотивиращ фактор. Така във фокуса на вниманието вече се включва структурата на градския социум, териториалната и етническата структура на града, но не с традиционното, а със специфичното им измерение.

При изследването на Силистра се очерта териториалната структура на града, която включва:

К в а р т а л и, в които преобладават отделни социални групи: 1. Ж. к. "Гагарин" – селско население, преселено основно от с. Брестак, живеещо в еднотипни къщи с малки

дворове. 2. Ж. к. “Изток” – селско население. Гражданството нарича този комплекс “КОС”, т. е. “късно осъзнали се селяни”. 3. Ж. к. “Триъгълниците” – изграден предимно от бивши ведомствени заводски блокове. 4. Ж. к. “Деленките” – населен основно с работници от Лесопромишления комбинат. 5. Ж. к. “Карото” – циганско население (т. нар. турски цигани). 6. Ж. к. “Вапцаров” – циганско население (т. нар. български цигани). 7. Ж. к. “Кулфарата” – селско население, заселено в града през 40-те години. Тези жилищни комплекси са разположени в покрайнините на града.

Ест е с т в е н и с б о р н и м е с т а, назовани така в хода на работата, защото там се събират определени социални групи. Естествените сборни места представляват интерес от социолингвистично гледище, защото във всяко от тях има определен тип взаимоотношения, които са моделирани и трайни. Речта, създавана там, съответства на мястото и хората, които го посещават, типична е за него и много често е разбираема само там, т. е., изведена от социалния контекст, е неразбираема.

Разгледана в традиционния смисъл, етническата структура на гр. Силистра се състои от следните етнически общности: българи, турци, цигани, арменци и други (румънци, татари, руснаци). В социолингвистичен смисъл те не са равностойни, но са равнопоставени, създават и ползват определен тип реч. В хода на емпиричното изследване тази реч придобива характера на вътреобщностна или на междуобщностна. Градът като обект има триделна структура: българи, турци и всички останали. Тази структура определя диглосните отношения в града, езиковото вариране и езиковите контакти в силистренската социолингвистична зона.

Структурата на градския социум също дава представа за социалните параметри на изследователския обект. В гр. Силистра според последното преброяване населението е около 55 000 жители, жените са с около 2000 повече от мъжете, възрастните са по-голям брой от младите и най-малобройна е групата на децата. Това сочи статистиката. Социолингвистът има предвид тези данни, но неговите цели предполагат друго структуриране на жителите. Той се интересува както от

социално активната група, която е изградена от различни възрастови групи, така и от социално пасивната група, представена от пенсионери и безработни. Групата на учениците също може да бъде разглеждана по отношение на социалната пасивност и активност. Своеобразна борба за лидерство съществува между възпитаниците на Езиковата гимназия и на Природоматематическата гимназия. Учениците от споменатите улици издават вестници, включват се в местни радио- и телевизионни предавания. Младите хора, избрали други училища – техникуми или СПТУ, нямат социална активност в официалното публично пространство (медиите). Посочените социодемографски групи имат относително динамичен характер. В смисъла на статични величини могат да бъдат разглеждани институционализираните звена в градския социум. Най-общо те се разделят на *културни* – медии, театри, училища; *административни* – публичната администрация в града, и *промишлени* – заводи и фабрики.

Характерът на социалните отношения в гр. Силистра се определя от:

1. **Л и п с а н а а н о н и м н о с т.** За град Силистра тази особеност може да се илюстрира с често използвания израз (с пословичен характер) “Ако не е мой познат, ще е познат на мой познат”. В този смисъл градът се доближава до традиционните отношения на селото, където всеки знае всичко за всеки. Липсата на анонимност като черта на социалните отношения поражда определени комуникативни контакти.

2. **Ф а м и л и а р н о с т.** Официалната степен на общуване е слабо застъпена. Тя се използва рядко дори и в официалната сфера на общуване. Титлите и званията не се ползват, дори когато се знаят. Обръщенията се изграждат или от умалителната форма на малкото име, само от малкото име или само от фамилията, но без етикетните “госпòжò”, “госпòдìне”, “госпòджице”. Изрази от типа: Пèне, Пèнке, Пèтрòв(а) са нормални за градската комуникативна ситуация. Като обръщение се използва названието на социалната роля или на един от социалните параметри на комуниканта, напр.:

Докторе, Кмете, Комшу (съсѣде), Комшийке (съсѣдке), Майсторе, Шѣфе, Началник, Наборе и др. Когато говорим за обръщенията, ползвани в този град, трябва да отбележим, че употребата на “другарю”, “другарко” е успоредна с употребата на “господине”, “госпожо”.

3. Е т н и ч е с к а т о л е р а н т н о с т. В гр. Силистра винаги се знае етническата принадлежност на комуниканта. Типичен поздрав, ако някой работи в момента в града или в областта е турският израз “Колайгеле!”, отговорът е “Аларазòсун!”, “Алараосун!” (така се чуват, но в действителност е “Аллах_р̀аз_òсун!”, т. е. “Бòг_да_е_с_т̀еб!”), “Бòг_да_помàга!”. При наздравица се употребява и румънският израз “Ай,_норòк!”, т. е. “Наздраве!”.

Очертаните в общи линии социални параметри представят системата на отношенията в града, а те от своя страна определят езиковите явления.

II. Лингвистични параметри на града

Лингвистичните параметри се свързват с езика. С термина “език” се назовават много явления, отнасящи се до комуникацията, и в този смисъл той е многозначен и омонимичен. Необходимо е уточняването му, защото в теоретично-емпиричната работа се ползва с конкретно значение: езика като средство за изразяване на социалния и индивидуалния опит. Градът актуализира не толкова формалната езикова структура, а комуникативния код, който има функцията на междуличностен или междуобщностен, или на вътреобщностен, или на междугрупов, или на вътрегрупов фактор с причини и следствия в социалната структура.

Като комуникативен код в гр. Силистра се ползват различни форми на съществуване на езика: книжовен български език, български диалекти (балкански или мизийски тип), разговорен български (турски, румънски), турски диалекти и др. Нужно е да се направи уточнението, че определението “разговорен” се ползва в смисъла на “не е книжовен”. Съществува и комуникативна форма, която има разговорен характер и е изградена от структурни единици, принадлежащи на различни езикови системи. Това наложи

операционалното разделяне на комуникативните кодове, ползвани в града, на хомогенни (изградени от елементи на една езикова система) и хетерогенни (изградени от елементи на няколко езикови системи). Хетерогенният комуникативен код може да се илюстрира така: “Њор му сун пешеходна пътека, ма?” – по този начин майка (видимо от турски произход) се обръща към детето си, когато пресичат улицата (Димитрова, 1994, с. 197). Това са изрази, окачествявани като “развален български (турски) език”. Подобни изказвания са коректни за силестренската комуникативна зона, защото са породени от конкретни социокултурни условия (продължителни и трайни контакти между българското, турското и румънското население; гр. Силистра е бил под румънско владение до 7. IX. 1940 г., когато се подписва Крайовският мирен договор).

Лингвистичните параметри, определяни от възрастовите групи в града, в социолингвистичен аспект са част от езиковата картина. Групата на възрастното население се изгражда от две подгрупи българи, преселени от Северна Добруджа (по силата на Крайовския договор) и от околните села, и от една подгрупа турци. Комуникантите от първата подгрупа през целия си живот са ползвали и ползват в битово-семейна среда два езикови кода – български и румънски. Всеки от езиците в даден момент придобива функцията на таен говор. Когато са били “в Румънско”, българският език е бил “таен”, а днес румънският е “таен”. Комуникантите от втората българска подгрупа създават реч с типов диалектен остатък (балкански или мизийски). Комуникантите от третата подгрупа знаят в много слаба степен български език. Комуникативната диглосия се реализира чрез разговорните варианти на български език и на турски език. Така в градския лингвистичен терен съществуват социокултурни условия за диглосия, изразена чрез български език и румънски език или чрез български език и турски език.

Групата на младите хора като основен комуникативен код ползва разговорната форма на българския език. Някои нейни представители – учещи, работници, знаят и друг език (английски, немски), но в тези случаи не спадат към комуни-

кативната диглосия. Налага се уточняване на операционалното понятие. Само когато градът като социолингвистичен обект задължително създава условия (социокултурни, исторически) за ползване на дадени езикови варианти, тогава се формира диглосията, която е комуникативна само в града. В такъв смисъл разглежданата възрастова група не дава параметрите на диглосия. Комуникативната диглосия е измерима при групата на градската интелигенция, която е професионално задължена да знае и ползва книжовната форма на българския език, но едновременно с това има езиководиалектно начало. Диглосната форма е книжовен български – диалектен тип.

Лингвистичните параметри на гр. Силистра са породени в различни културни и исторически условия, т. е. в различно социално време, но съществуват в съвременното градско пространство. Те създават спецификата, многообразието и сложността на града като социолингвистичен обект.

III. Социолингвистични параметри на града

Разговорната реч в гр. Силистра е едновременно и сходна, и различна с речта, създавана в друг български град. Приликата е ясна – в основата е българският език, а разликата се определя и измерва чрез семиотичните аспекти.

В социолингвистичен аспект градът представя екстралингвистичните условия, а в прагматичен – той е незнакомото обкръжение на знака, т. е. типичната обстановка, в която се употребява знакът (ситуативният контекст). Така вниманието се насочва върху прагматичното измерение на семиозиса¹, който в широкия си смисъл включва не всяка обстановка, а само типичната. Към семиотичните параметри спада и изборът на знаци, зависим от конкретния семиозис². Специфичните в социолингвистично отношение градски места изграждат относително константни ситуативни контексти. Те пораждат констативното значение на знака. То носи имплицитна или експлицитна социолингвистична информация. Даден знак по принцип може да придобие функция на социолингвистичен маркер. Например в гр. Силистра глаголът *но̀ся* се реализира със значение 'водя': Да те занеса̀

на кино (театър, у дома), вм. Да те заведе на... Силистренецът нарича своя град Малката Хавана (дори кореспондентът на БТА го употребява в своите съобщения), т. е. Малката Хавана е знак с денотат Силистра, породен в града.

В семиотичен аспект градът може да се приеме и като абстрактен семиозис³, т. е. като съвкупност от множество конкретни семиозиси, реални само в даден град и производни на този град.

Семиотичните параметри на града като социолингвистичен обект не са описвани в лингвистичната литература. Те трябва да се имат предвид, защото изборът на знаци, който зависи от конкретния семиозис, т. е. от актуалната знакова ситуация, е произведен само на даден градски лингвистичен терен. Съдържанието, а понякога и формата на знака, се определят от града.

БЕЛЕЖКИ

¹ Добрев. 1993: Д. Добрев, Е. Добрева. Справочник на семиотичните термини. Шумен, 1993.

² Под “конкретен семиозис” се разбира “актуална знакова ситуация, реализираща се при употреба на даден знак (респ. поредица от знаци) в точно определено време и пространство. (Вж. Добрев. 1993, 75.)

³ Под “абстрактен семиозис” се разбира инвариантният семиозис – “с абстрактен семиозис се характеризират всички знаци в качеството им на членове на съответните знакови системи и всички единични знаци с конвенционален характер” (Добрев 1993, 3).